

Emne nr. 82

BRØNNER

Norsk etnologisk gransking har sendt ut spørsmål om vannbæring og redskap som ble brukt til den i emneliste nr. 5. Denne gang er det tale om vannforsyning fra brønner, d.v.s. lagede og utbyggede vannkilder.

1. Hva mener man med ordet brønn (brunn, brynn i bygdemålet)?

Plassen til brønnen

2. Hvilke tegn hadde man på at det fantes en vannåre eller grunnvann (merker ved terrenget, vegetasjonen)?
3. Hadde man folk som kunne vise vann ved hjelp av ønskekvist?
4. Hva heter ønskekvisten i Deres bygd (kluft, vannkluft)?
5. Hvordan ser ønskekvisten ut, Y, V formet eller sammenbundne kvister, bare en stokk, og kan De oppgi målene på den?
6. Hvilke tresorter skal man nytte, pil, or, bjerk?
7. Skal kvisten være av yngre eller eldre tre?
8. Skal kvisten være saftfull eller kan den være tørr?
9. Blir det fortalt om når og hvordan (ikke skjæres av med kniv) kvisten skal tas?
10. Blir det fortalt om at man kunne påvise vann ved hjelp av saks og såld, at det må være to som hjelper til, og hvordan gikk det for seg?
11. Hvordan ble ønskekvisten holdt, med over- eller undergrep?
12. Skal grunnstykket ved Y og V formete kvister peke mot mannens bryst eller utover?
13. Skal armmusklene være spente?
14. Støtter han armene mot hoftene eller kneene?
15. Går han alminnelig eller med bøyde kne?
16. Viser utslaget hvor dypt vannet ligger?
17. Kan han si noe om mengden av vannet?
18. Vet han noe om kvaliteten av vannet?
19. Kan man lære seg å finne vann med ønskekvisten?
20. Eller er evnen medfødt (arvelig) og har slike folk også andre særlige evner?
21. Nyttet de redskaper av metall (stål, kopper, messing) i stedet for ønskekvist av tre og hvordan så disse redskapene ut?

22. Har ønskekvissten av metall et særskilt navn (klave)?
23. Finnes det folk som kjenner på seg når det er vann under dem, og viser de vann uten redskap?
24. Henter en folk som kan vise vann fra andre steder?

Hvordan brønnen blir laget

25. Finnes de gamle brønner som ikke er blitt brukt i manns minne og hvordan er de konstruert?
26. Kan De fortelle om graving av brønn, om jorden ble støttet opp, hvordan man skaffet bort jorden, med eller uten heiseinnretning, om faren ved anlegg av brønn?
27. Vi er takknemlig for riss av lengdesnittet og tverrsnittet av brønner.

Stensatte brønner

28. Iblant blir det nevnt stensatte brønner, hva slags stein har folk brukt?
29. Støttet man opp veggene under arbeidet, på hvilken måte ble det gjort. Hvordan fjernet man støttene etterhvert som man murte opp veggene?
30. Brukte man en bunnramme under stensetningen og hvordan var den laget (av store stein eller tre)?
31. Var bunnrammen av stein, hva slags stein ble brukt?
32. Måtte man ved steinsatte brønner tette mellom steinene og med hva slags tettematerial?
33. Var steinsatte brønner alltid runde?

Utføring av veggene med treverk

34. Har man laget firkantet utføring av vannrett liggende rundtømmer, halvkløvinger eller planker?
35. Hvordan var sammenføyningen i hjørnene, ved loddrettstående stolper eller lafting (noving)?
36. Kjente man navn på laftetyper (brønnlaft, brønnov)?
37. Hvordan gikk man fram når man laget utføringen? Det er flere muligheter:
 - a) Man kunne begynne øverst og tømre oppover og la kassen synke etterhand som man grov.
 - b) Man kunne begynne øverst og legge tømmer eller planker under etterhvert som man grov.
 - c) Man kunne støtte veggen til brønn var gravd og deretter tømre nedefra og opp.

38. Har man laget forkantede brønnkasser av opprettstående bord eller planker, hvordan var de laget og hvordan foregikk arbeidet?
39. Hadde man runde brønnkasser og hvordan ble de laget?
40. Hvor lenge holdt en tømret brønn?
41. Hvilken tresort var best?
42. Har det forekommet at når utfóringen var råtnet, så ble det tømret en ny kasse innen for den gamle?

Brønn fóret med murstein (teglstein)

43. Trenger man en bunnramme av tre for å støtte opp mursteinene og hvordan var rammen laget, rund eller firkantet?
44. Når rammen er rund hvordan er stykkene satt sammen og når den er firkantet hvordan er hjørnene festet i hverandre?
45. Kunne man få kjøpt runde murstein til en rund brønn, eller slo man hjørnene bort av alminnelige murstein?
46. Måtte mursteinene være brent på en bestemt måte (ikke være brent for hardt)?

Brønn sprengt i fjell

47. Hvordan var framgangsmåten med slike brønner og hvilken form hadde de?
48. Hvordan laget de den øverste delen dersom den var omgitt av jord? Blir det laget en karm av tømmer som på yttersiden er tilsmurt med leire eller lagt småstein omkring?

Brønnkarm over marken

49. Hvordan laget de brønnkarm over marken?

Brønnhus

50. Hvordan ble brønnhus laget, hvilken form, med dører, med eller uten lås?

Heiseinnretning

51. Hvordan ble vannet hentet opp, ved hjelp av brønnvippe, av en vinde med et spann, av et hjul med to spann?
52. Hva slags redskap hadde man for å fiske opp spann og annet som ble mistet i brønn?

Pumper

53. Hadde man pumper av tre og hvem laget dem?

54. Vet man om navn på deler av trepumper?

55. Hvilke fordeler og lyter hadde trepumper?

56. Når begynte man å bruke jernpumper?

Rensing av brønner

57. Hvor ofte måtte de forskjellige brønnslag renses og hvordan ble dette utført?

Forskjellige forhold

58. Var brønnene årsikre?

59. Hva kunne man gjøre for å hindre frysing?

60. Ble graving av brønner i eldre tider tilskyndet av myndigheter og for eksempel sanitetsforeninger?

61. Ble tildeking av brønner i eldre tider krevd av sikkerhets og hygieniske hensyn?

62. Hadde folk flere brønner til forskjellige formål?

63. Hadde flere bruk i eldre tid (for eksempel før utskifting) felles brønn og hvordan var bruksretten ordnet?

64. Hadde man gravd en dam (gåsedam) til brynning av dyr og også til vannforsyning til gården?

65. Huske De når man la inn de første vannspringer i bygda?

66. Hvordan lager de brønner nå (ved brønnborings-, brønngravingsmaskiner og ferdigstøpte betongringer som fóring)?